

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*

ЊЕГОШЕВЕ СПОМЕНАРСКЕ ПЈЕСМЕ С ТЕКСТОЛОШКОГ И ВЕРСОЛОШКОГ СТАНОВИШТА: ПОЕТИКА ЖАНРА

Апстракт: У овом раду се, у прва два одјелјка, доноси критичко издање двију пјесама из Његошеве Биљежнице („У врстама таинственим...” и „Сви надмени комплименти...”) с текстолошким напоменама. — Трећи одјелјак рада посвећен је текстологији и версификацији пјесама. — У закључном, четвртом одјелјку разматра се поетика пјесама, које су примјер умјетничке поезије у шеснаестерцу у жанру споменарске пјесме.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, споменарске пјесме, пјесма „У врстама таинственим...”, пјесма „Сви надмени комплименти...”, текстологија, версификација, поетика

0. УВОД

0.1. Његошеве пјесме „У врстама таинственим...” и „Сви надмени комплименти...” објављене су најприје у првом издању Његошеве Биљежнице, у редакцији Јевта Миловића и Пера Шоћа [ШОЋ и др. 1956: 163 (са снимком оригинала на с. 47)]. Пјесме су затим штапане, као један пјеснички састав, у другом издању Целокупних дела у редакцији Радована Лалића [ЛАЛИЋ 1967: 224 (с коментаром на с. 394–395), исто у ЛАЛИЋ 1975: 224, 394–395]. Каснија издања Његошевих Целокупних дела су фототипија трећег издања, и у њима је текст непромијењен. Посљедње, XVI издање (Цетиње: Обод, 2005) Његошевих Цјелокупних дјела (вра-

---

* Радмило Н. Маројевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

ћен је ијекавски наслов из првог издања) није фототипско, оно је прекомпоновано у четири тома, али су и у њему (т. I, с. 181) остале текстолошке грешке из претходних издања, почев од другог: *албум умјесто *альбум*, *овди умјесто *овде*.

Биљежница је прештампана у другом тому серије „Петровићи: Писци. Духовници. Владари” без измјена, па су у текстовима који су предмет анализе у овом раду поновљене и све штампарске (текстолошке) грешке и дилеме претходног издања [ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. У одјелку „Пјесме” текстови су још једном одштампани, овога пута по Лалићевом издању, али су посљедња два стиха (11. и 12) због нечега одвојени у посебан куплет [ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 712].

0.2. У овом раду даје се критичко издање пјесама, снабђено текстолошким напоменама, које се у одјелку „Текстологија споменарских пјесама из Његошеве Биљежнице” научно образлажу. Критика текста слиједи наша претходна издања [прије свега, МАРОЈЕВИЋ 2005, МАРОЈЕВИЋ 2016]. У закључном одјелку рада описује се „Поетика споменарских пјесама из Његошеве Биљежнице”, с два аспекта: с аспекта форме (шеснаестерац као четворотактни стих, који конституишу два симетрична осмерца) и с аспекта жанра (жанр споменарске пјесме удружен с жанром космичке односно ангажоване поезије).

1. СПОМЕНАРСКА ПЈЕСМА „У ВРСТАМА ТАИНСТВЕНИМ...”

1.1. Критичко издање. — Пјесма је без наслова, па се наводи по првом стиху. Састоји се од 12 шеснаестерачких стихова, који се у нашем издању сврставају у три строфе од по четири стиха (форма катренаа). Унутрашње осмерце истичемо, као и у наредној пјесми, увлачењем другог дијела шеснаестерачког стиха.

Датирање, које је означено православним празником „Благовијест 1851”, потврђује да је пјесма написана за вријеме Његошевог боравка у Напуљу. Благовијести су (данас обично множина) црквени празник који пада 25. марта по старом (јулијанском) календару, док је по новом (грегоријанском) календару у XIX вијеку падао 6. априла.

О томе да је пјесма написана за вријеме Његошевог боравка у Напуљу свједочи пјесникова преписка. Вуку Караџићу (Млетке, на Божић латински 1850), тј. 13. децембра 1850. по старом календару, Његош пише: „До који дан одлазим за Напуљу” [ЊЕГОШ Писма III: 450]. Али није отишао право за Напуљ јер из писма Димитрију Владисављевићу (Напула, 31 јануара 1851) сазнајемо за „шест данах бављења у Риму” [ЊЕГОШ Писма III: 452] и да је недавно дошао у Напуљ: „Дошао сам у Напуљу ево неколико дана” [ЊЕГОШ Писма III: 453]. У истом писму читамо: „Збиља, имах заборавити, овди приложене стихове уписао сам наврх куполе свет. Петра у Риму; ако Вам се допадну, пошаљите их у које хоћете новине да се печатају” [ЊЕГОШ Писма III: 453]. Та пјесма, коју цитирамо по првом стиху: „Ради човјек све што радит може...”, датирана је (Рим, 1. јан. 1851. Уписато на куполи св. Петра) [ЈАЛИЋ 1967: 222–223 (с коментаром на с. 394)]. То значи да је један од тих шест дана пјесниковог „бављења у Риму” био 1. јануар 1851. Његошеви адвербијали времена *до који дан* и *ево неколико дана* односе се на дуже временске периоде него што се обично данас користе. Да је пјесник у Напуљу био и у фебруару, и у априлу посљедње године свог живота сазнајемо из двају писама Јеремији Гагићу. Једно је од 8. фебруара (Напула, 8 фебрара 1851) [ЊЕГОШ Писма III: 456] (Гагић га је примио 21. фебруара/5. марта), друго од 12. априла (Напула, 12 априла 1851) [ЊЕГОШ Писма III: 456–457] (Гагић га је примио 26. априла/6. маја). Његошеви датуми су по старом календару, а Гагићеви по новом (Гагић у загради додаје и датум по старом календару). У писму од 12. априла (31. марта) Његош пише: „Примио сам Ваше почитајемо писмо од 25. марта (6 апр.)” [ЊЕГОШ Писма III: 453]. То значи да је Гагић то писмо писао на Благовијести, истог дана кад је настала Његошева пјесма, а упутио га је у Напуљ, гдје је пјесник и тих дана боравио.

* * *

На албум Балашевим

У врстама таинственим
 Бог природи закон споји,
 он је основ свесвјетију,
 свесвјетије на њем стоји,

- њим правилне коловрате
 наша земља хитро снује,
 4 њиме море [мòре] кругом себе
 бријег диже кад бјеснује.
- На таблици људске душе
 ови закон свети [свѣтї] сѣца [сѣѣца̄],
 сваки закон противни му
 пред њим трепти, пред њим среца:
 у чертама најсјајнијем
 пријатељство овде блиста,
 8 душевни је оно завјет
 а небесна зрака [зрѣка] чиста [чїстѣ].
- Да све кажем што чувствујем,
 то би опет оно било:
 с Богом, с Богом, Балашеви,
 друштво драго [дрѣгѣ] и премило [ипрѣ-мїлѣ],
 нек Вас рука свемогућа
 својим штитом свагда штити –
 12 Ваша братска успомена
 драга ће ми вјечно бити!

Благовијест 1851.

1.2. Текстолошке напомене. — Стихови су сврстани у три катрена, па су тако компоноване и текстолошке напомене. У квадратној загради иза сваке напомене указује се на тачку у одјељку „3. Текстологија споменарских пјесама из Његошеве Биљежнице”.

- 1–4 ПРВА СТРОФА (први катрен шеснаестерца) [види т. 3.4.(2)1°]; пјесма има три катрена јер текст у наставку припада другој пјесми [види т. 3.4.(1)3°]
- +1 текст изнад првог стиха је посвета, а не наслов [види т. 3.4.(1)2°]; *аљбум* – фонетски рус. (арх. р. аљбум и альбум, уп. савр. р. альбѣм ‘албум, споменар’) [види т. 3.2.(2)5°], реконстр. сугл. <љ>, изд. албум [види т. 3.3.(1)]; (на) *аљбум* – дијал., ак. у зн. лок. ‘(у) албуму’, алт.: рус., ак. с предл. *на* у зн. намјене ‘(за) албум’ [види т. 3.2.(1)1°]; (дат. мн.) *Балашевим* – суфиксално адаптирано породично презиме Русѣ којима је пјесма посвећена (јд. Балашѣв и Балашѣва), контекстуално зн. ‘породици Балашов, Балашову и његовој супрузи’ [види т. 3.1.(1)1°]

- 1 ст. зн.: Бог, у форми тајанствених стихова, састави закон по коме при-
рода функционише [види т. 3.2.(3)1°]; (у) *врстама* – арх., лок. мн. им.
врста у зн. ‘редак’, тј. стих [види т. 3.2.(2)8°]; (у) *тајнственим* – лок.
мн. ж.р. прид., фонетски рус. (р. тајнственный ‘тајанствени’) [види т.
3.2. (2)5°], двосложна секвенца |аи| [види т. 3.3.(2)]
- 1, 10 *Бог*, (с) *Богом* – стилски условљена употреба великог слова у им. [види т.
3.1.(1)3°]
- 2 *он* – зам. се односи на им. *закон*, а не на им. *Бог* [види т. 3.2.(1)3°];
свѣсвѣтије – ц.сл. у зн. ‘свемир’ [види т. 3.2.(2)7°], књишки је-рефлекс
јата [види т. 3.3.(3).4°]; (на) *њем* – арх. лок. (савр. /на/ њему), зам. се
односи на им. *закон*, а не на им. *Бог* [види т. 3.2.(1)3°]
- 3 *кѡловр̄ате* – дијал., ак. мн. им. *кѡловр̄ат* у зн. ‘кружно кретање’ [види т.
3.2.(2)4°], рук. коловратре (л. 25 об.) [види т. 3.4.(3)1°]; (правилнѣ) *кѡло-
вр̄ате* (хитро) *снѹје* – фраз., перифраза у зн. ‘(брзо и правилно) кружи’,
тј. врши кружна кретања [види т. 3.3.(3)6°]
- 3^а, 4^а *њѣм*, *њѣме* – INSTR. узрока зам. *он* у зн. ‘на основу њега, захваљујући ње-
му’, зам. се односи на им. *закон*, а не на им. *Бог* [види т. 4.6.2.(1)]
- 4 ст. зн.: њиме море око себе диже обалу када бијесни (Лалић) [види т.
3.2.(3)1°]; *мѡре* – реконстр. примарни акц. умјесто секундарног *мѡре*
[види т. 3.4.(2)3°]; *кругом* – прил., семантички рус. (р. кругом ‘наоколо’)
[види т. 3.2.(2)6°]; *бријег* – семантички рус. (р. бѣрег ‘обала’) [види т.
3.2.(2)6°]
- 5–8 ДРУГА СТРОФА (други катрен шеснаестерца) [види т. 3.4.(2)1°]
- 5^а *на таблѣци људскѣ душе* – крилатема, фраз. у зн. ‘на духовној лѣствици’,
тј. у систему моралних вриједности [види т. 3.2.(3)2°]
- 5^б *ѡвѣ* – обл. дијал. (књиж. *ѡвѣј*) [види т. 4.7.5]; *свѣти* – описни прид. одр.в.,
а не односни (само одр.в.) *свѣтѣ [види т. 3.2.(2)2°]; *сијѣца* – 3.л. јд. през.
гл. *сијѣцати* у зн. ‘бљескати’ [види т. 3.2.(2)4°], једносложни рефл. дугог
јата послѣје *с* с неслоговном првом и дугосил. акц. на другој компон.
дифт.: с^нјѣца [види т. 3.3.(3).5°]
- 6^б *трѣпти* – семантички рус. (р. трѣпѣшет ‘дрхти’) [види т. 3.2.(2)6°]; *стрѣ-
ца* – 3.л. јд. през. гл. *стрѣцати* (пред ким/чим) у зн. ‘плашити се (/од/ ко-
га/чега), зазирати (од кога/чега)’ [види т. 3.2.(2)4°]

- 6^a (у) *чёртама* – рус. (р. черта́ ‘особина /карактера/’); *најсјајнијем* – обл. дијал. (књиж. *најсјајнијѝм*): хаплоглогија: *најсјајнијијем > *најсјајнијем* [види т. 3.3.(3).6°]
- 7^b *овде* – примарни обл. и дијал. његушки, а не ек. (савр. ијск. *овдје*) [види т. 3.3.(3).1°, изд. овди [види т. 3.4.(3)2°]
- 8^b *a* – саставни везн. у зн. ‘и’ [види т. 3.2.(2)4°]; *небеснā* – суфиксални рус. (р. небесный ‘небески’) [види т. 3.2.(2)5°]; *зрака* – им. ж.р. у зн. ‘зрак свјетлости’ [види т. 3.2.(2)1°], алт. *зрāка* [види т. 3.4.(2)3°]
- 9–12 ТРЕЋА СТРОФА (трећи катрен шеснаестерца) [види т. 3.4.(2)1°]
- 9^a (1.л. јд. през.) *чу́вствујем* – рус. (р. чу́вствовать ‘осјећати’) [види т. 3.2.(2)5°]
- 10^a *с Бѡгом* – оптативни фраз., благослов с елидираним императ., хришћански поздрав у зн. ‘нек Вас Бог чува’, а не узвик на растанку *збѡгом [види т. 3.2.(3)4°], растављено писање [види т. 3.4.(1)1°]
- 10^b *драго и прѣмѝло* – обл. неодр.в., хендиадис у зн. ‘веома драго’ [види т. 3.2.(3)7°]; *прѣ* – префиксоид, с поб. акц. [види т. 3.2.(2)3°]
- 11^a *рука свѣмогућā* – метонимијски израз у зн. ‘Свевишњи, Бог’ [види т. 3.2.(3)5°]
- 11–12 (ак.) *Vāc*, (ж.р.) *Vāша* – стилски условљена употреба великог слова у зам. [види т. 3.1.(1)2°]
- 11^b *итѝтом итѝтѝ* – фраз., таутолошки израз [види т. 3.2.(3)6°]
- 12^a (Vāша) *брāтскā у̀спомена* – фраз., стални епитет у зн. ‘успомена на (Вас као) браћу’ [види т. 3.2.(3)3°]
- +12 *Блāговијест* – Благовијести, црквени празник који пада 25. марта по старом (јулијанском) календару, док је по новом (грегоријанском) календару у XIX вијеку падао 6. априла (разлика између два календара је била дванаест дана); у XX и XXI вијеку разлика између два календара је тринаест дана, па су Благовијести 7. априла [види т. 3.2.(2)7°]

2. СПОМЕНАРСКА ПЈЕСМА
 „СВИ НАДМЕНИ КОМПЛИМЕНТИ...”

2.1. Критичко издање. — Пјесма је без наслова, па се наводи по првом стиху. Састоји се од 4 шеснаестерца, који се у нашем издању сврставају у два дистиха (унутрашње осмерце истичемо увлачењем другог дијела шеснаестерачког стиха). У претходним издањима она се сматрала саставним дијелом, односно наставком претходне пјесме.

* * *

Сви надмени комплименти
                   на Западу што се воде
 ријечи су сухопарне
                   и синови празне моде.

Славјанска је љубав прека,
                   у простоти она блиста:

4   здро̀во био и живио –
                   израза је ово чиста!

2.2. Текстолошке напомене. — Стихови су сврстани у два дистиха, па су тако компоноване и текстолошке напомене. У квадратној загради иза сваке напомене указује се на тачку у одјелјку „3. Текстологија споменарских пјесама из Његошове Биљежнице”.

1–2 ПРВА СТРОФА (први дистих шеснаестерца) [види т. 3.4.(2)2°]; пјесма има два дистиха јер претходни текст припада другој пјесми [види т. 3.4.(1)2°]

1^б (на) *Zānādu* – лок. етнопонима (име цивилизације), пише се великим словом [види т. 3.1.(3)1°]

3–4 ДРУГА СТРОФА (други дистих шеснаестерца) [види т. 3.4.(2)2°]

3^а полуст. зн.: словенска љубав је непосредна, искрена (Лалић) [види т. 3.2.(3)1°]; (ж.р.) *славјанскā* – рус. (р. славјанский ‘словенски’) [види тт. 3.2.1 и 5.8.1.(1)], рефлекс назала а не јата [види т. 3.3.(3)3°]; *љубав* – изд. љубов [види т. 3.4.(3)3°]; *прѣка* – ном. јд. ж.р. неодр.в. (а не одр.в. *прѣкā) прид. *прѣк*, дијал. у зн. ‘непосредан, искрен’ [види т. 3.2.(2)4°], рефлекс кратког јата, а не ек. (није прид. с рефлексом дугог јата *прѣјек, који има друго зн. – ‘нагао, плаховит, љут’) [види т. 3.3.(3)2°]

- 3^b полуст. зн.: њу краси једноставност [види т. 3.2.(3)1°]; (у) *простотѹ* – семантички рус. (р. простотá ‘једноставност’) [види т. 3.2.(2)6°]
- 4^a *здѣво бѣо и жѣвио* – оптативни фраз., благослов с оптативом [види т. 3.2.(3)4°]
- 4^b *ѣзраза* – оказионализам, обл. ном. јд. им. ж.р., а не ген. јд. *ѣзрѣза им. м.р [види тт. 3.2.(2)1° и 3.2.(1)2°]; *чѣста* – обл. ном. јд. ж.р. прид. одр.в. (а не неодр.в. *чѣста и не ген. м.р. неодр.в. *чѣста) [види т. 3.2.(1)2°]

3. ТЕКСТОЛОГИЈА СПОМЕНАРСКИХ ПЈЕСАМА ИЗ ЊЕГОШЕВЕ БИЉЕЖНИЦЕ

3.1. Ономастичка реконструкција. — Проблеми ономастичке реконструкције тичу се антропонима (и теонима), топонима (и космонима) те етронима (и адјектонима).

(1) У пјесми „У врстама таинственим...” посвједочен је један антропоним (презиме лица којима је пјесма посвећена), као и примјери стилски условљене употребе великог слова у замјеницама личној и присвојној, које се на та лица односе. Теоними (имена митолошких бића) нису посвједочени, али јесу примјери стилски условљене употребе великог слова у именици која се односи на Свевишњега (православни хришћанин говори лицима исте конфесије о своме врховноме божанству).

1° Од антропонима (имена лица) објашњење захтијева суфиксално адаптирано породично презиме Русѣ којима је пјесма посвећена. У Речнику Његошева језика пише да су **Балашеви** „*стара руска племићка породица, из које су појединци од краја XVII до XIX в. били високи достојанственици у царској служби*” [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 536]. Пјесма није посвећена старој руској племићкој породици него конкретним њеним припадницима с којима се Његош састао у Напуљу 1851. године, при чему множински облик *Балашёвы* (муж *Балашёв* + жена *Балашёва*) има контекстуално значење ‘Балашов и његова супруга’ или шире ‘породица Балашов’. Поред посвете, у дативу множине, антропоним је посвједочен и у вокативу множине:

с Богом, с Богом, Балашеви,
друштво драго [дрáгѹ] и премило [ипрѣ-мѣлѹ],

2° Великим словом се пишу, у знак поштовања, замјенице другог лица множине, лична, (ак.) *Vâc*, и посесивна, (ж.р.) *Vẵșua*, у 11. и 12. стиху пјесме (стилска употреба великог слова у замјеницама):

нек Вас рука свемогућа
 својим штитом свагда штити –
 Ваша братска успомена
 драга ће ми вјечно бити!

3° Те о н и м и (имена митолошких бића) у пјесми нису посвједочени, али јесте именица (апелатив по поријеклу) *Bôg* у номинативу, у 1. стиху, и у инструменталу с предлогом, (с) *Bôgom*, у 10. стиху, који се тумаче као примјери стилски условљене употребе великог слова у именицама.

(2) У анализираним пјесмама нису посвједочени ни топоними ни космоними, па ни апелативи који би се на њих односили.

(3) Етноними се пишу са великим почетним словом, а адјектоними (ктетици) с малим. Великим словом пише се етнотопоним *Za-pad* у значењу (романско-германске) цивилизације, док се име стране свијета и у пренесеном значењу пише малим словом.

1° У кругу е т н о н и м а (или етника), који могу бити мушки, женски и колективни, пажњу заслужује само именица *Zẵnẵd* у погледу правописног уобличења (писање малог или великог почетног слова) у 1. стиху пјесме „Сви надмени комплименти...”:

Сви надмени комплименти
 на Западу што се воде
 ријечи су сухопарне
 и синови празна моде.

Именица *Zẵnẵd* је овдје етнотопоним (име цивилизације), тј. она је властито име кад се њоме именује цивилизација (романско-германска, по Трубецком), и онда је пишемо с великим почетним словом.

2° Именице *îstōk* и *zẵnẵd* су апелативи кад означавају стране свијета, и тада се пишу с малим почетним словом. Писање малог слова примјењује се и кад именице имају пренесено значење, као у 22. стиху пјесме „Југ завија, разјари се море...”, која је такође у саставу Биљежнице:

Слава Теби, Творче и Господи –
ти истока немаш ни запада!

Финални стих пјесме значи: Ти се не рађаш (не излазиш) и не умиреш (не залазиш).

3° Колективни етноними пишу се с великим почетним словом и у Лучи микрокозма:

пред очима Србства [с̀рпства] и Славјанства
[ЛМ 193 (Пролог)].

Разлика између колективних етнонима *Србство* и *Славјанство*, с једне, и етнопонима *Запад*, с друге стране, састоји се у томе што су прва два настала суфиксалном творбом од етнонима, а посљедњи метонимијском транспозицијом од назива стране свијета.

3.2. Семантичка реконструкција. — Овај дио текстологије обухвата питања граматичке, лексичке и фразеолошке реконструкције.

(1) На граматичком плану реконструкције текста анализирани пјесме пружају примјере који се односе на граматичке архаизме (један алтернативно и на русизам), идентификацију граматичких облика те на граматичке архаизме и специфичну конгруенцију.

1° Дијалектизам (лексичко-граматички) јесте облик *òvī* (умјесто савременог књижевног *òvāj*) у другом полустиху 5. шеснаестерца пјесме „У врстама таинственим...”:

На таблици људске душе
ови закон свети [свѣтī] сѣца [с^дјѣцā].

Овај безазлени примјер изазвао је дилему код приређивача Биљежнице, па облик пропраћају знаком питања: На таблици људске душе ови [?] закон свети сјеца; [ШОЋ и др. 1956: 163, исто у ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. Упитник је Радован Лалић избрисао, без коментара.

Предлошко-падежна веза *на албум* у посвети пјесме „У врстама таинственим...” може имати двојако објашњење. Или је то дијалектизам — акузатив у значењу локатива '(у) албуму', или русизам

— акузатив с предлогом *на* у значењу намјене ‘(за) албум’ (остављамо алтернативно тумачење).

2° У другом полустиху 4. шеснаестерца пјесме „Сви надмени комплименти...” именица *израза* и придјев (женски род) *чиста* граматички се идентификују као номинативи (придјев као одређени вид), а не генитиви (у придјеву се искључује и неодређени вид). Те облике је требало прокоментарисати због необичног оцазионализма (примјер Његошевог језикотворца) *израза*, у коме ми реконструирамо краткоузлазни, а лексикографи краткосилазни акценат [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 285, s. v. *израза*]. Искључује се, дакле, генитив књижевног облика **изр̄аз*, који у Његошевом језику није ни потврђен.

3° Граматички архаизам који је требало прокоментарисати јесте употреба инструментала *њим*, *њиме* личне замјенице *он* у узрочном значењу ‘на основу њега, захваљујући њему’ у првим полустиховима 3. и 4. шеснаестерца, као и архаични локатив исте замјенице (*на*) *њем* (савр. /на/ њему) у другом полустиху 2. шеснаестерца пјесме „У врстама таинственим...”:

У врстама таинственим
 Бог природи закон споји,
 он је основ свесвјетију,
 свесвјетије на њем стоји,
 њим правилне коловрате
 наша земља хитро снује,
 њиме море [море] кругом себе
 бријег диже кад бјеснује.

Специфична је у наведеним стиховима и пјесникова конгруенција: номинатив замјенице *он* и њени наведени зависни падежи, инструментал *њим*, *њиме* и локатив (*на*) *њем*, односе се на именицу *закон*, а не на именицу *Бог* из првог полустиха 1. шеснаестерца.

(2) Лексичка реконструкција тиче се ријечи насталих моционом и семантичком творбом, ријечи с префиксоидима, дијалектизама, русизама, црквенославенизама и архаизама.

1° Неке ријечи су настале моционом творбом, промјеном моције (категорије рода): од именице мушког рода настала је именица женског рода. Тако је према *зрак* (свјетлости) настала Његошева

зрака, а према двосложном *їзра̄з* пјесник је направио тросложно *їзраза*.

У 8. стиху пјесме „У врстама таинственим...” употријебљена је именица женског рода *зрака* с атрибутом *небесна̄* и значењу ‘зрак (небеске) свјетлости’, а настала је моционом творбом од одговарајуће именице мушког рода, која у овом значењу у Његошевем пјесничком језику није ни потврђена.

Именица *їзраза* у 4. стиху пјесме „Сви надмени комплименти...” Његошев је казионализам (индивидуална творба), а такође је настала моционом творбом од именице *їзра̄з*, која у Његошевим текстовима није потврђена.

НАПОМЕНА.

У Речнику Његошева језика, и у другим издањима, облици у којима су *зрака* и *зрак* хомографи понекад се, погрешно, интерпретирају као облици ове посљедње именице у значењу ‘зрак свјетлости’. За то значење лексикографи наводе примјер из преписке: Звијезда под којом сам се родио ваља да је сателит раскалаенога Меркура те не може на мене благе зраке пружити [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 265, s. v. **зрак**], што није оправдано: и у том примјеру је акузатив множине именице женског рода **зрака**, па га треба прикључити примјерима на ту одредницу.

2° Неке ријечи су настале семантичком творбом која је у неким случајевима била праћена прозодијским диференцирањем. Тако су се раздвојили описни придјев *свѣтӣ*, који је у 5. стиху пјесме „У врстама таинственим...” у облику одређеног вида, и односни придјев (он има само одређени вид) *свѣтӣ*, који је посвједочен у Горском вијенцу, као и његов хомограф [види подробније у МАРОЈЕВИЋ 2005: 378–380].

3° У фразеологизму *драго* и *прѣмїло* (хендиадис у значењу ‘веома драго’) друга компонента је семантички наглашена додавањем префиксоида [прѣ], који има побочни, а придјевски облик *мїло* главни акценат. Ријечи с префиксоидима су, дакле, значајне не само с творбене и семантичке него и с прозодијске стране.

4° У слој лексичких дијалектизама спада придјевски облик *прѣка* у значењу ‘непосредна, искрена’, у 3. стиху пјесме „Сви надмени комплименти...”. Лексичких дијалектизама има више у пјесми „У

врстама таинственим...”: акузатив множине именице *кòловр̃ат* у значењу ‘кружно кретање’ (у 3. стиху), облик *си̃јеца̃* (с једносложним ије-рефлексом дугог јата), 3. лице једнине презента глагола *си̃јецати* у значењу ‘бљескати’ (у 5. стиху), облик *стрѐца̃*, 3. лице једнине презента глагола *стрѐца̃ти* (пред ким/чим) у значењу ‘плашити се (/од/ кога/чега), зазирати (од кога/чега)’ (у 6. стиху) и саставни везник *а* у значењу ‘и’ (у 8 стиху).

5° У оквиру лексичке реконструкције посебно је важан слој разноврсних русизама (и црквенославенизама који су преко руског језика ушли у Његошев пјеснички језик). У пјесми „У врстама таинственим...” русизам је облик *чу̃вствујем*, 1. лице једнине презента глагола *чу̃вствовати* (р. чу̃вствовать ‘осјећати’), у 9 стиху; фонетски русизми су *а̃лбум* (руски архаизам альбум и альбу̃м, у савременом руском је альбо̃м ‘албум, споменар’), у посвети; придјев *та̃инствен̃и* (р. та̃инственный ‘тајанствени’), у 1. стиху; суфиксални је русизам (женски род) *не̃бесна̃* (р. небес̃ный ‘небески’), у 8. стиху.

6° Издвојили смо семантичке русизме (српски облик, а руско значење) јер се они често поимају по српском језичком осјећању. У првој пјесми семантички русизми су и прилог *кру̃гом* (р. круго̃м ‘наоколо’), и именица *бри̃јег* (р. бе̃рег ‘обала’), оба у 4. стиху, и глаголски облик *трѐпти̃* (р. трепѐщет ‘дрхти’), у 6. стиху, а у 3. стиху друге пјесме локатив именице *простота̃* (р. простота̃ ‘једноставност’).

7° Поред именице *свѐсвјѣтије*, црквенославенизма у значењу ‘свемир’, о којој расправљамо у одјелку посвећеном рефлексима јата [види т. 3.3.(3)] (види контекст даље у т. 8°), црквенославенизам је именица *Бла̃говијест* којом се датира пјесма „У врстама таинственим...”. У текстолошкој напомени ријеч је културолошки објашњена: Благовијести, црквени празник који пада 25. марта по старом (јулијанском) календару, док је по новом (грегоријанском) календару у XIX вијеку падао 6. априла (разлика између два календара је била дванаест дана); у XX и XXI вијеку разлика између два календара је тринаест дана, па су Благовијести 7. априла. У Речнику Његошева језика не објашњава се датум него сам празник: „*хришћански пролећни празник који се слави као дан у који је Богородица примила вест о зачећу*” [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 33, s. v. **Бла̃говијест**]. Ријеч се илуструје примјером из

Огледала србског, у коме је ријеч такође наведена као датум: Цетиње, у Црној Гори, на Благовијест 1845. год. У Рјечнику старославенског језика не наводи се ова специфична сложеница него само од ње изведени глагол благовѣстити (и његови синоними) [БЛАГОВА и др. 1994: 85]. У значењу празника потврђена је девербативна именица од наведеног глагола благовѣщение [БЛАГОВА и др. 1994: 86], као и у савременом руском еквиваленту: *благовещение (церковный праздник)*.

8° Лексички архаизам *врѣста* у значењу 'редак', тј. стих, налазимо у првом шеснаестерцу прве споменарске пјесме (у локативу множине):

У врстама таинственим
 Бог природи закон споји,
 он је основ свесвјетију,
 свесвјетије на њем стоји, [...]

НАПОМЕНЕ.

1. Именица *врѣста* у значењу 'редак', тј. стих, посвједочена је и у 192. стиху Луче микрокозма:

Ја од тебе јоште много иштем:
 да поставиш у пламтеће врсте
 пред очима Србства [српства] и Славјанства
 Обилића, Ђорђа, и Душана,
 [ЛМ 191–194 (Пролог)].

Стих смо семантизовали 'да ватреним стиховима опјеваш'. Сам израз *пламтѣћѣ врѣсте* окарактерисали смо као фразеолошки okazjiонализам у значењу 'ватрени стихови' [МАРОЈЕВИЋ 2016: 119].

2. У Речнику Његошева језика примјер из анализиране пјесме наводи се као прво значење „*категорија истородних појмова*”, а примјер из Луче као друго значење „*ред, низ*” [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 554, s. v. *врѣста*¹], тј. аутори нису успјели да открију значење загонетне ријечи.

3. На почетку треће пјесне Луче, у стиху 873. спјева, Његош каже да је Свемогући „творителном заџат поезијом”. То потврђује да полустих у *врстама таинственим* значи 'у тајанственим стиховима'. Да пјесник Његош од свог пјесничког учитеља Симеона Милутиновића Сарајлије тражи да постави јунаке (и антијунаке) из

српске историје у *пламтеће врсте* — у смислу да их опјева у ватреним стиховима — више је него јасно.

(3) Фразеолошка реконструкција анализираних пјесама обухвата фразеолошке озајонализме и крилатеме, сталне епитете и благослове, метонимијске и таутолошке изразе те хендиадис и перифразу као фразеолошке жанрове и стилске фигуре.

1° Фразеолошке озајонализме, индивидуалне изразе којима пјесник придаје фразеолошку форму и значење, реконструишемо, условно, у неколико стихова, али сви ти примјери више спадају у пјесникову стилистику него у фразеологију.

2° Крилати израз (крилатема) једва је препознатљив, а налазимо га у 5. стиху пјесме „У врстама таинственим...” (*на таблици људске душе*) у значењу ‘на духовној лествици’, тј. у систему моралних вриједности. На ову крилатему обратили смо пажњу Радмили Кошутићу, који је докторирао (код писца ових редова као првог члана комисије) на тему Јаковљевих лестава и њиховог одраза у књижевности, умјетности и култури, замоливши га да је прокоментарише, што је он и учинио:

»Није случајно што је метафизичар *Горског вијенца* и *Луче микроkozма*, попут пророка и мислилаца, живео на црногорском каменитом узвишењу. У филозофско-религијском спеву *Луча микроkozма*, душа трага за узроцима човековог пада са неба као и за лепотом божанства. Стих из Његошеве Биљежнице управо потврђује ту непрекидну потребу људске душе за духовним и моралним уздицањем: „На таблици људске душе / ови закон свети с^лј^лџ^лџ^лџ”, јер, цео човек живот јесте један пут ка савршеном, ка успињању, који се одликује стремљењем тварног ка нетварном, несавршеног ка савршеном.

И Филон Александријски, јеврејски филозоф, у својој књизи *De somniis* (О сновима) даје алегоријски приказ Јаковљевих лестава и каже да су оне људска душа а да су анђели Божији знаци који силазећи штите и уздижу душу. А апостол Павле се уздигао до трећег неба. У Другој посланици Коринћанима стоји: „И рече му: Заиста, заиста вам кажем, од сада ћете видјети небо отворено и анђеле Божије где се пењу и силазе к Сину човјечијем”. Чувано дело *Лествица* Светог Јована Лествичника говори о мистичној лествици

која полази од земаљског и стиже до небеског, откривајући Бога који седи на њеном врху.

У *Служби светом Симеону* истиче се највећа врлина, а то је тежња ка духовним вредностима које су вечне: „Преподобни оче, добру си нашао лествицу којом узиђе на висину, којом и стече Илија колесницу огњену, но он усходишта другима не остави, а ти по смрти својој отачаству ти пут показа царевима, небески човече, земаљски анђеле, светилнице отачаству ти, Симеоне блажени, моли за спасење душа наших!”« [види и КОШУТИЋ 2016: 17–18].

3° Стални епитет као фразеолошки жанр имамо у 12. стиху исте пјесме: (Ваша) *брѣтскѣ ѹспомена* у значењу ‘успомена (на Вас) као браћу’.

4° У свакој од двије споменарске пјесме налазимо по један оптаивни фразеологизам у значењу благослова. У 10. стиху пјесме „У врстама таинственим...” потврђен је благослов с елидираним императивом *с Бѡгом*, хришћански поздрав у значењу ‘нек Вас Бог чува’, а у 4. стиху пјесме „Сви надмени комплименти...” — благослов с оптаивом *здрѣво бѡ и жѡвио*.

5° У 11. стиху пјесме „У врстама таинственим...” посвједочен је метонимијски израз *рука свѣмогућа* у значењу ‘Свевишњи, Бог’.

6° У 11. стиху исте пјесме реконструираемо таутолошки израз *штѣтом штѣти* (веза истокоријенског глагола у презенту и именице у инструменталу у значењу средства помоћу којег се глаголска радња врши).

7° Хендиадис као фразеолошки жанр и стилска фигура, остварен копулативном везом двају придјева неодређеног вида, посвједочен је у 10 стиху прве споменарске пјесме: *дрѣго и прѣмѣло* у значењу ‘веома драго’.

8° У 3. стиху исте пјесме реконструираемо перифразу: (правѣлнѣ) *кѡловрѣте* (хитро) *снѣје* у значењу ‘(брзо и правилно) кружи’, тј. врши кружна кретања.

3.3. Фонетска реконструкција. — Фонетско-фонолошка реконструкција обухвата питања реконструкције сугласника, самогласника и рефлексâ јата.

(1) Сугласника што се тиче, исправку изискује само једна ријеч, у којој реконструираемо сугласник <љ>. Наиме, у посвети пјесме „У

врстама таинственим...” приређивачи су прочитали *л* умјесто *љ*: На *албум* [албум – Р. М.] Балашевим [ШОЋ и др. 1956: 163, исто у ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. Грешку није исправио Радован Лалић у Целокупним делима, али је зато претворио посвету у наслов [ЛАЛИЋ 1967: 224]. У рукопису, међутим, стоји: **альбум** (л. 25 об.), у нашем издању: *аљбум*, а то је фонетски русизам према тадашњем руском изговору (аљбум или альбѹм), данашњи облик је альбѹм у значењу ‘албум, споменар’.

(2) Реконструкције самогласника што се тиче, извјестан коментар заслужује придјев (лок. мн.) *таинственѣм* у 1. стиху прве пјесме. Његош је руској графемѣ „и краткое” у лексеми **тайна** и њеним изведеницама придавао слоговност (изговарао је *таина*), осим кад је силабичка структура стиха захтијевала сажети, дифтоншки изговор (та^ана). Наведени придјев, међутим, био је и остао само русизам, он и у руском има само двосложну секвенцу |аи|.

(3) Лепеза питања везаних непосредно или посредно с рефлексима јата веома је сложена.

1° У 7. шеснаестерцу пјесме „У врстама таинственим...” реконструисали смо, према рукопису, прилог *овде*. То није екавизам него облик с примарним вокалом <е> у партикули |де|. У старославенском је било само овѣде [БЛАГОВА и др. 1994: 403–404], облик без секундарног (аналошког) јотовања чувао се у дијалекту његушком и у Његошевом идиолекту. Примјери у којима је код Његоша дукчије резултат су прихватања књижевне норме у формирању (по старијој Вуковој је било *овђе*, по коначној *овдје*).

2° У 3. стиху пјесме „Сви надмени комплименти...” у суфиксу именице од које је настао придјев *славјански*, који је русизам (р. славјанский ‘словенски’), није рефлекс јата него назала предњег реда. Ово наводимо зато што је именица у прасловенском могла имати два суфиксална уобличења, једно с назалом предњег реда (slovęn-), друго с јатом (slovĕn-).

3° У истом стиху исте пјесме придјев *прѣк* (женски род *прѣка*) је дијалектизам (по форми и по значењу ‘непосредан, искрен’) и није екавизам него рефлекс кратког јата (придјев с рефлексом дугог јата *прѣјек има друго значење – ‘нагао, плаховит, љут’).

4° У 2. шеснаестерцу пјесме „У врстама таинственим...” књишки је-рефлекс јата реконструирамо у облицима именице *свѣсвјѣ-тије*, у значењу ‘свемир’, која је црквенославенизам са српским фонетским цртама у првој компоненти.

5° У 5. шеснаестерцу исте пјесме реконструирамо облик *сијѣца̄* (3. лице једине презента глагола *сијѣцати* у значењу ‘бљескати’) и интерпретирамо га као једносложни рефлекс дугог јата последије *с* с неслоговном првом и дугосилазним акцентом на другој компоненти дифтонга: *с^нјѣца̄*. Наши претходници су ту видјели је-рефлекс кратког јата *сјеца, а лексикографи га дефинишу „скапати блистајући, блескати” [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: 291, s. v. *сјѣцати*]. За облик и значење овог глагола релевантне су двије Његошове пјесме које су анализираној непосредно претходиле.

У пјесми Пировање (У Тријесту, 7. децембрија 1850, код г. Спиридона Гопчевића) [ЛАЛИЋ 1967: 220–221 (с коментаром на с. 393–394)] посвједочен је, у 6. стиху, исти облик као у пјесми „У врстама таинственим...”, и у истом значењу:

Веселе је ово збиљско:
у њ искреност чиста сѣца [*с^нјѣца̄*]
како зраке [зраке] у алмазу,
како истре у зрцалу,
у њ весељем душа кипи
како извор у пучину,
ка [*кâ*] шампањац у кристалу.

У пјесми „Ради човјек све што радит може ...” (Рим, 1. јан[уара] 1851. Уписато на куполи св[етог] Петра) [ЛАЛИЋ 1967: 222–223 (с коментаром на с. 394)] посвједочен је, у 7. стиху, префиксални глагол *просијѣцати* с двосложним рефлексом дугог јата, који нам служи као додатни аргумент да и његова творбена база *сијѣцати* има рефлекс дугог јата:

Ради човјек све што радит може [...]
умом густе мраке просијѣца
а дјетињским нарјечијем јеца.

6° У истој пјесми, у наредном, 6. стиху посвједочен је е-рефлекс јата, али ни то није екавизам, него резултат хаплоглије. Инструментал множине *најсјајнијем* тумачимо као облички дијалектизам (у књижевном језику је *најсјајнијим*), настао као резултат хаплоглије:

*најсјајнијем > *најсјајнијем*. Другим ријечима, ту смо имали аналошки ије-рефлекс дугог јата, па су се два иста фонетска сегмента упростила тако што се један изгубио (ијиј > иј).

НАПОМЕНА.

У генитиву множине једне придјевске ријечи с основом на *ј* у Лучи микрокозма (односно-посесивни придјев *божијех* у 823. стиху) и двије у Горском вијенцу (односно-посесивни придјев *лисичијех* у 773. стиху и неодређена придјевска замјеница *нечијех* у 1333. стиху) посвједочен је наставак *-ех*, тј. наставак који се разликује и од аналошког (*-ијех*) и од примарног (*-их*). Сви ти облици настали су хаплогогизацијом [види примјере у МАРОЈЕВИЋ 2005: 848–850, МАРОЈЕВИЋ 2016: 448–449]. Њима се прикључује генитив множине једне ријечи из пјесме „У врстама таинственим...“ (суперлатив придјева *најсјајнијем* у 6. стиху).

3.4. Реконструкција текста. — Проблеми реконструкције текста тичу се рашчлањивања текста, версолошке реконструкције и реконструкције штампарских грешака.

(1) Што се тиче вербализације текста, подјеле текста на ријечи, која се тиче састављеног, полусастављеног (с дивизом) и растављеног писања, прва од двије споменарске пјесме изазвала је једну дилему: *с Богом* (приређивачи Биљежнице) или *збогом* (Лалић у Целокупним делима), коју и ми рјешавамо у корист растављеног писања. Друго је питање да ли у тој истој пјесми текст „На албум Балашевим“ представља наслов, како је мислио Радован Лалић, или посвету, како тај текст ми интерпретирамо. А трећа је дилема подјела текста на пјесничке цјелине (једна или двије пјесме), коју ми рјешавамо у корист двојства, а претходници у корист јединства.

1° У 10. шеснаестерцу пјесме „У врстама таинственим...“ у Биљежници читамо: *С Богом, с Богом, Балашеви, друштво драго и премило!* [ШОЋ и др. 1956: 163] (с узвичником на крају стиха). Радован Лалић у Целокупним делима спаја предлог с именицом, одређује се, дакле, за прилог: *збогом, збогом, Балашеви, друштво драго и премило.* [ЛАЛИЋ 1967: 224] (с тачком на крају стиха). Ми остављамо као у оригиналу и Биљежници, уз писање великог слова у именици, али стих завршавамо запетом. Растављено писање је

потпуно оправдано јер је *с Бѡгом*, како образлажемо своје писање у текстолошкој напомени, оптативни фразеологизам, благослов с елидираним императивом, хришћански поздрав у значењу 'нек Вас Бог чува', а не узвик на расстанку *збѡгом.

2° Радован Лалић у Целокупним делима обје пјесме представља као једну, под насловом: НА АЛБУМ БАЛАШЕВИМ, претворивши тако посвету у наслов [Лалић 1967: 224]. Ми мислимо да то није оправдано: обје пјесме су без наслова па их цитирамо по првом осмерцу, а текст „На албум Балашевим” је посвета прве од њих.

3° Да треба полазити од тога да се ради о двије, а не о једној пјесми, може се вишеструко аргументовати. Прво, датирање „Благовијест 1851” долази на крају прве пјесме, а не би било логично да се нађе у средини јединствене пјесме. Друго, прва пјесма је остварена као обраћање у множини, као обраћање породици Балашов, највјероватније Балашову и његовој супрузи, или и њиховој дјечи ако су и она била у Италији с родитељима (уп. *с Богом, Балашеви*), друга је пјесма посвећена једном, неидентификованом лицу (уп. *здраво био и живио*). Треће, пјесме се тематски разликују, прва је посвећена природи и Богу, друга Словенству и Западу. Четврто, иако су обје пјесме у истом, шеснаестерачком ритму, прва има катрен као строфу, а друга се дијели на два дистиха.

(2) Версолошка реконструкција обухвата, прије свега, питања типа стиха и строфе. Прозодија је такође значајна ако реконструисани облик утиче на ритам, као и инверзија и опкорачења стиха и цезуре. Пошто примјера инверзије и опкорачења нема, а прозодија не утиче битно на ритам, образложићемо најприје стих и строфу двију пјесама. Стих им је исти (шеснаестерац као троцезурни стих, који се састоји од два симетрична осмерца), строфе различите.

1° Пјесма „У врстама таинственим...” дијели се, синтаксички, на три катрена (строфе од четири стиха), с тим што се катрени даље дијеле на дистихе, које повезују риме. Риме су у принципу женске, с акцентом на другом слогу од краја. Једино се у пару *снудје : бјеснудје* римује женска клаузула с дактилском, али се и у овој посљедњој понављају оба слога двосложне ријечи, сем акцента, наравно.

2° Пјесма „Сви надмени комплименти...” дијели се, синтаксички, на два дистиха (строфе од два стиха), а дистихе конституише рима, у обје строфе женска. Наша интерпункција наглашава форму дистиха и искључује парцелисање завршног стиха на двије реченице:

Славјанска је љубав прека,
у простоти она блиста:
здроаво био и живио –
израза је ово чиста!

Лалићева интерпункција је потпуно друкчија. Он и 3. стих (код њега је то петнаести стих јединствене пјесме) и 4. (код њега шеснаести) завршава тачком, а на цезури завршног шеснаестерца ставља знак узвика:

Славјанска је љубав прека, у простоти она блиста.
Здроаво био и живио! Израза је ово чиста.

Таква интерпункција не одговара међусобном односу синтаксичких јединица: констатација из 3. стиха илуструје се 4. стихом, па то означавамо двјема тачкама, а оцјена из другог полустиха (унутрашњег осмерца) завршног стиха односи се само на први полустих (унутрашњи осмерац), па тај однос обиљежаамо повлаком.

3° У именици *зрѝка* (у 8. стиху пјесме „У врстама таинственим...”) ми реконструишемо краткоузлазни акценат, али не искључујемо ни прозодијску варијанту с краткосилазним акцентом *зрѝка*. Овакве појединости, као и реконструисање примарног акцената у именици *мòре* (у 4. стиху исте пјесме) не утичу битно на ритам. Оне су релевантне кад се расправља о квантитативној клазули асиметричног десетерца и о рими, а овдје није такав случај.

Подробније о форми стиха и жанру двију пјесама расправљамо у четвртом, закључном поглављу рада.

(3) Једна се грешка у писању поткрала пјеснику, а није отклоњена у првој публикацији Биљежнице. Двије грешке у првим (и свим каснијим) издањима настале су као плод нетачног читања рукописа. Поред тога, у првој публикацији је погрешно идентификован један облик (о умјесто а у ријечи *љубав*).

1° У 3. шеснаестерцу прве споменарске пјесме „У врстама таинственим...” у рукопису стоји: **коловратре** (л. 25 об.), што је задржано у издању Биљежнице: Њим правилне *коловратре* [коловрате – ЛАЛИЋ 1967: 224] наша земља хитро снује, [ШОЋ и др. 1956: 163, исто у ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. Грешку је исправио Радован Лалић уз објашњење: „У Његошевом рукопису, вероватно омашком, м[есто] »коловрате« стоји »коловратре« [ЛАЛИЋ 1967: 395].

2° Двије грешке у првим (и свим каснијим) издањима исте пјесме и у Биљежници, и у другом издању Целокупних дела настале су као плод нетачног читања рукописа. Поред оне која се тиче фонетског русизма *албум* [види т. 3.3.(1)], у 7. шеснаестерцу Његошево: **овде** (л. 25 об.) приређивачи су икавски прочитали: у чертама најсјајнијем пријатељство *овди* [овде – Р. М.] блиста, [ЛАЛИЋ 1967: 224, уп. ШОЋ и др. 1956: 163, исто у ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. Овај икавизам одлутао је и у Речник Његошева језика [СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: 554, s. v. **овди**]. Облик *овде*, наравно, није екавизам него изворни облик (уп. старославенско *овѣде* [БЛАГОВА и др. 1994: 403–404]), који се чувао у његушком говору, па и у Његошевом идиолекту.

3° У 3. стиху друге споменарске пјесме, „Сви надмени комплименти...”, Његошево: **љубавь** (л. 25 об.) приређивачи су прочитали као русизам: Славјанска је *љубов* [љубав – ЛАЛИЋ 1967: 224] прека, у простоти она блиста, [ШОЋ и др. 1956: 163, исто у ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: 395]. Грешку је исправио Радован Лалић, без коментара.

НАПОМЕНА.

Због специфичне Његошеве графије, облике именице **љубавь** бројни приређивачи, а и истраживачи, читали су са **о** уместо са **а**: **љубовь**. Тај тип штампарских грешака означили смо као замјену самогласника **а** → **о** [види примјере у МАРОЈЕВИЋ 2005: 937–940, МАРОЈЕВИЋ 2016: 655–658].

4. ПОЕТИКА СПОМЕНАРСКИХ ПЈЕСАМА ИЗ ЊЕГОШЕВЕ БИЉЕЖНИЦЕ

4.1. Обје Његошове споменарске пјесме остварене су у ритму шеснаестерца као троцезурног стиха, који се састоји од два симетрична осмерца. Пошто у народним пјесмама Вук не издваја симетрични шеснаестерац као стих, а за Светозара Матића дванаестерац је најдужи стих српске народне поезије [МАТИЋ 1930 I: 158], размотрићемо интерпретирање симетричног осмерца као стиха. Вук га тумачи као трохеј [види даље т. (1)], а ми као двотактни тонски стих с цезуром послѣ четвртог слога и с ненаглашеношћу слогова на крају полустихова [види даље т. (2)].

(1) Вук разликује двије односно три врсте осмерца. За симетрични осмерац казао је да он има „четири трохејске стопе и одмор у сриједи, н. п. / Бѡгѡ мѡлї | млѡдѡ мѡмчѡ” [КАРАЦИЋ 1975 (1824): 579]. Своје тумачење осмерца покушао је Вук да одбрани у полемици с Павлом Берићем. Прво Вуково реторско питање у полемици с П. Б. гласи: „Ја не знам, какав би у овоме послу вешт Србин могао казати, да, н. п. у стиховима:

Бога моли младо момче:
Дај ми, Боже, златне роге,
Да прободем бору кору

нису по четири трохејске стопе?” [КАРАЦИЋ 1833: С (напомена)].

Двије је пјесме Вук у првом зборнику наводио као шеснаестерце (јер су парни стихови увучени). У потоњој редакцији једној од њих додао је двоструки рефрен те се она мора интерпретирати као комбиновани стих, а другу, пјесму „Муж пияница”, сада штампа као осмерачку, што она несумњиво и јесте. Пјесма почиње стиховима:

Тамна ноћи тамнати си,
Невестице бледати си;
(бр. 29, ст. 1–2) [МПССП: 59 (39)],

Тамна ноћи, тамна ти си!
Невестице, бледа ти си! —
(бр. 667, ст. 1–2) [СНП I: 430 (490)].

Састављено писање у првом Вуковом издању указује да је облик *ти* и Вук читао као енклитику. Наведени стихови могу бити снабђевени прозодијском реконструкцијом: **тамна ти си**

[та́мнатиси]; **бледа ти си** [блѣдатиси]. Да је симетрични осмерац стварно четворостопни трохеј, каквим га је Вук сматрао, инерција трохеја захтијевала би друкчије сегментирање текста и друкчију прозодију (умјесто енклитичког датива — номинатив „тѣ”). А тако га ни Вук није читао.

Од шеснаест стихова само два имају структуру од које је полазио Вук (два трохеја прије цезуре и два послије ње). Тринаест стихова карактерише једнотактност другог полустиха, што потврђује наше тумачење природе симетричног осмерца као стиха.

Да закључимо. Стварно је симетрични осмерац стих с цезуром послије четвртог слога, слогови на крају полустихова су ненаглашени, па то ствара привид трохеја.

(2) Симетрични стих, тј. стих који се дијели на два полустиха са истим бројем слогова, кад оба полустиха имају унутрашњу цезуру, ми посматрамо као сложени симетрични стих. У ову класификацију јединицу спадао би и шеснаестерац (стих којим је написана Ноћ скупља вијека и Посвета „Праћу Оца Србије” у Горском вијенцу), али он у првом Вуковом зборнику није посвједочен: у јединој пјесми коју Вук наводи с увученим другим редом заправо је — симетрични осмерац. Симетрични шеснаестерац је „сложени четворотактни стих чији је силабички образац (4 + 4) + (4 + 4), то је стих састављен од два симетрична осмерца, а и настао је удвајањем осмерца”, закључили смо у својој класификацији типова стиха у српској народној поезији [МАРОЈЕВИЋ 2014: 106].

Што се тиче генезе симетричног осмерца, ми смо закључили да је он „настао тако што се други, медијални такт (асиметричног) десетерца, пошто се факултативна цезура послије шестог слога претворила у сталну, трансформисао у рефрен, као у пјесми *Славују, да не пева рано* [...]. Изостављањем рефрена силабичка структура постаје осмосложна, задржавају се два такта, потпуна симетрија налаже неакцентованост не само осмог него и четвртог слога. Другим ријечима, развој је ишао сљедећим путем: *сла́вѣј-тѣ́ле, || мѡ́ри, | нѣ пѡј рѣ́но* → *сла́вѣј-тѣ́ле (мѡ́ри) || нѣ пѡј рѣ́но* → *сла́вѣј-тѣ́ле || нѣ пѡј рѣ́но*” [МАРОЈЕВИЋ 2014: 104].

4.2. Стих умјетничке поезије разликује се од народног, прво, по постојању риме односно по звуковним понављањима, и друго, по постојању строфе односно куплета.

(1) Његошewe споменарске пјесме имају риму као обавезну структурну компоненту, и дијеле се на строфе: прва на три катрена, друга на два дистиха. Свака од тих строфа, према нашој интерпункцији, представља синтаксички период.

(2) Поред силабичких метричких константи по обрасцу (4 + 4) + (4 + 4), споменарске пјесме из Његошewe Биљежнице карактерише неакцентованост четвртог, осмог, дванаестог и шеснаестог стиха као четири тонске метричке константе пјесама. Шеснаестерац је четворотактни стих (четири метричка акцента у сваком стиху), с тим што чести неметрички акценти ритам успоравају и чине га разноврснијим.

1° Пјесма „У врстама таинственим...” има ритам трохеја само у другом, шестом, једанаестом и дванаестом стиху, тј. у једној трећини стихова (33%). То, наравно, није довољно ни за оцјену да је у пјесми изражена трохејска ритмичка тенденција, а камо ли ритмичка доминанта. А четворотактност карактерише сваки од дванаест стихова. Опкорачења цезуре шеснаестераца нема, али има опкорачења цезуре осмераца у њиховом саставу — првог осмерца трећег и другог осмерца петог стиха (уз инверзију на цезури).

2° Пјесма „Сви надмени комплименти...” има четири стиха. Трохејски ритам у њој има само трећи (25 %), а сва четири имају четири метричка акцента, тј. четири такта. Опкорачење цезуре имамо само у два случаја, али не цезуре шеснаестераца, него цезуре првог унутрашњег осмерца у трећем и другог унутрашњег осмерца у четвртном стиху.

(3) Његошewe пјесме су у првом реду споменарске. Али оне објашњавају пријатељску љубав на два различита, али племенитарна начина: прва почиње као мисаона пјесма са оцјеном природе, али је поента да све то покреће моћ Господа (благи прелазак у жанр оде), друга је ангажована пјесма — заснива се на односу Запада и Словенства. То преплитање жанрова чини ове пјесме својеобразним, не само у Његошевом стваралаштву.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

- МПССП: *Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица* [Караџић 1814; Караџић 1965 (1814) I].
- СНП I: *Српске народне пјесме*. Књига прва [Караџић 1975 (1841) IV].

ЛИТЕРАТУРА

- БЛАГОВА и др. 1994: *Старославјанскиј словарь (по рукописям X–XI веков)* / Э. Благова и др. Москва: «Русский язык», 1994.
- КАРАѢИЋ 1814: *Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица*, издана Вуком Стефановићем. У Вјени (= Беч), 1814. У печатњи Г. Јоанна Шнирера.
- КАРАѢИЋ 1824: *Предговор* / В[ук] С[тефановић] К[араџић]. – [У књизи:] *Народне српске пјесме*, скупио и и на свијет издао Вук Стеф[ановић] Караџић. Књига прва, у којој су различне женске пјесме. У Липисци [= Лајпциг], 1824, с. I–LXII.
- КАРАѢИЋ 1833: *Предговор издатељев* / Вук Стеф[ановић] Караџић. – [Фототипски у:] Лука Милованов 2010 (1833): с. в–у (7–28). [Прештампано у:] Караџић 1986: 435–445.
- КАРАѢИЋ 1965 (1814) I: *Мала прстонародња славено-сербска пјеснарица (1814). Народна србска пјеснарица (1915)*. [На корицама: Пјеснарица 1814·1815] (Сабрана дела Вука Караџића. Књига прва. Приредио Владан Неђић). Београд: Просвета, [1965].
- КАРАѢИЋ 1975 (1824): *Предговор* / В[ук] С[тефановић] К[араџић]. – [У књизи:] Караџић 1975 (1841) IV: 553–583.
- КАРАѢИЋ 1975 (1841) IV: *Српске народне пјесме*. Књига прва: 1841. (Сабрана дела Вука Караџића. Књига четврта. Приредио Владан Неђић). Београд: Просвета, [1975].
- КАРАѢИЋ 1986 XIII: *О језику и књижевности*. II. (Сабрана дела Вука Караџића. Књига тринаеста. Приредио Милорад Павић). Београд: Просвета, [1986].
- КОШУТИЋ 2016: Радмило В. Кошутић. *Јаковљеве лестве – култура светог*. Београд: Ars Libri, 2016
- ЛАЛИЋ 1967: Петар Петровић Његош. *Пјесме*. [Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић]. Београд, 1967. (Целокупна дела Петра Петровића Његоша. [III изд.] Књ. 1).
- ЛАЛИЋ 1975: Петар II Петровић Његош. *Пјесме*. [Текст приредио, белешке и објашњења написао Радован Лалић]. Београд, 1975. (Целокупна дела Петра II Петровића Његоша. IV изд. Књ. 1). [Фототипија III изд. (Београд, 1974)].
- ЛУКА МИЛОВАНОВ 2010 (1833): *Опит настављења к српској сличноречности и слогомјерју или просодији* / Лука Милованов Георгијевић. Приредио Видан Николић. Бања Лука: Арт-принт, 2010. [Фототипија издања:] Луке Милованова *Опит настављења к Србској сличноречности и слогомјерју или просодији*. По новом правописања начину сматрајући на повод к новој

- весма нуждној Србској Писменици или Језиконауку списан 1810. А издао га Вук Стеф[ановић] Караџић. У Бечу, 1833.
- МАРОЈЕВИЋ 2005: Петар II Петровић-Његош. *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД, 2005.
- МАРОЈЕВИЋ 2014: „*Рачун*” *Вуковим женским пјесмама*. (Типови стиха у Малој простонародној славеносрпској пјеснарици) / Радмило Н. Маројевић. – Октоих, Подгорица, 2014, IV, св. 5, с. 65–109.
- МАРОЈЕВИЋ 2016: Петар II Петровић-Његош. *Луча микрокозма*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД – Цетиње: Narodni muzej Srne Gore, 2016.
- МАТИЋ 1930 I: *Принципи уметничке версификације српске* [I] / Светозар Матић. – Годишњица Николе Чупића, Београд, 1930, књ. XXXIX, с. 119–162.
- МАТИЋ 1931 II: *Принципи уметничке версификације српске* [II] / Светозар Матић. – Годишњица Николе Чупића, Београд, 1931, књ. XL, с. 51–72.
- МАТИЋ 1932 III: *Принципи уметничке версификације српске* [III] / Светозар Матић. – Годишњица Николе Чупића, Београд, 1932, књ. XLI, с. 128–166.
- ЊЕГОШ Писма III: Петар Петровић Његош. *Писма III: 1843–1851*. [За штампу приредио, биљешке и објашњења написао Мираш Кићовић]. Београд, 1955. (Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Књ. 9).
- СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- СТЕВАНОВИЋ и др. 1983 II: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошева језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. II. Београд–Титоград–Цетиње, 1983.
- ТОМОВИЋ–СЕКУЛОВИЋ 1997: *Петровићи*: Писци. Духовници. Владари. [Приређивачи Слободан Томовић, Горан Секуловић]. Том II. Подгорица, 1997.
- ШОЋ и др. 1956: *Његошева биљезница*. [Редакциони одбор Јагош Јовановић, Перо Шоћ, Ристо Драгићевић, Јевто Миловић, Милош Вушковић]. Цетиње, 1956.

Р. Н. МАРОВЕВИЧ

АЛЬБОМНЫЕ СТИХИ В ЗАПИСНОЙ КНИЖКЕ ПЕТРА НЕГОША
В ТЕКСТОЛОГИЧЕСКОМ И СТИХОВЕДЧЕСКОМ АСПЕКТАХ:
ПОЭТИКА ЖАНРА

Резюме

В настоящей работе, в первой ее части (см. разделы №№ 1–2), обосновывается научное издание альбомных стихотворений «У врстама таинственным...» и «Сви надмени комплименти...» сербского поэта Петра Негоша, подготовленное автором к изданию. Стихотворения впервые опубликованы в «Записной книжке Негоша» в 1956 г. Издание снабжается текстологическими примечаниями в форме сносок.

Во второй части статьи (см. раздел № 3) рассматриваются текстология и стихосложение стихотворений. В статье прослеживается написание слов со строчной и прописной буквы, грамматические и лексические «темные слова», а также фразеологические окказионализмы, результат языкового творчества поэта. На уровне фонетико-фонологическом рассматривается реконструкция согласных, дифтонгов и рефлексов фонемы «ять».

Поэтике стихотворений, т.е. просодическому и интонационному анализу их стиха, посвящается третья, заключительная часть статьи (см. раздел № 4). Стихотворения представляют собой любопытные примеры сербского шестнадцатисложника художественной литературы в жанре альбомного обращения к друзьям.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, альбомные стихотворения, стихотворение «У врстама таинственным...», стихотворение «Сви надмени комплименти...», текстология, стихосложение, поэтика.